

УДК 027.7:025.171(477.83-25) НБ ЛНУ ім. І. Франка

KSIĘGA ŻYWOTÓW ŚWIĘTYCH NORBERTAŃSKICH KSIENI DOROTY KĄCKIEJ W ZBIORACH BIBLIOTEKI UNIWERSYTECKIEJ WE LWOWIE

Jolanta GWIOŹDZIK

*Uniwersytet Śląski w Katowicach, Instytut Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej,
pl. Sejmu Śląskiego, 1, Katowice, 40-032, Polska, skr. poczt. 270*

Dokonano badania księgoznawczego księgi żywotów świętych zakonu premonstrantek, autorstwa przełożonej klasztoru norbertanek w Zwierzyńcu Doroty Kąckiej. Krótko zbadane również życie duchowe norbertanek pierwszej połowy XVII w.

Hasła kluczowe: wiedza o książce, zakon premonstrantek, norbertanki, D. Kącka.

Przełom wieków XVI i XVII to początek odnowy życia religijnego¹, wyrażającej się m. in. rozwojem żeńskich wspólnot klauzurowych, które nawiązując do własnych tradycji, dokonywały reformy w duchu praw trydenckich. Spośród zakonów tradycji franciszkańskiej (bernardynki), augustiańskiej (dominikanki, brygidki, duchaczki oraz wizytki), związanych z zakonami żebrzącymi (m. in. karmelitanki bose i dawnej obserwacji) i mniszymi (benedyktynki, cysterki, sakramentki) najwcześniej podjęły reformę benedyktynki² i norbertanki.

Z dziewięciu klasztorów norbertanek w Rzeczypospolitej, podlegających prawnej więzi z całym zakonem, sześć powstało jeszcze w średniowieczu, w tym najwcześniej założony – po 1140 r., najpewniej w 1160 r. – dom na podkrakowskim Zwierzyńcu. Norbertanki do Polski sprowadziła z Pragi Agnieszka, żona króla Władysława II, a drugim fundatorem tego domu, po okresie politycznych zamieszek, był Jaksa Gryfita, zięć Piotra Dunina³. Zwierzyńiec stał się najznacześniejszym ośrodkiem zakonnego życia duchowego kobiet tych czasów; stąd w 1225 r. biskup krakowski Iwo Odrowąż zabrał zakonnice na nową fundację w Imbramowicach, rządzoną przez swoją siostrę Gertrudę. W wyniku wydarzeń wojennych, pożarów, powodzi, epidemii i trudności gospodarczych (wszystkie majątki klasztoru były wydzierżawione, prowadzono tam rabunkową gospodarkę), na początku XVII w. klasztor popadł w ruinę. Liczba zakonnice wynosiła zaledwie 6 profesek i 3 nowicjuszek, nad którymi przełożęństwo 11 III 1591 r., z wyboru biskupa Piotra Myszkowskiego, objęła wówczas 32-letnia, najmłodsza profeska zwierzyniecka, Dorota Kącka. W opinii współsióstr była to “panna gorącego nabożeństwa, głębokiej wewnętrznej pokory i urody pięknej, serca mężne-

¹ Charakterystykę nurtów duchowości tego okresu omawia J. Misiurek: *Historia i teologia polskiej duchowości katolickiej*. – T. 1 (w. X–XVII). – Lublin, 1994. – S. 63–73 oraz K. Górski: *Zarys dziejów duchowości w Polsce*. – Kraków, 1986. – S. 89–207.

² Na ten temat zob. m. in.: *Górski K. M. Mortęska i jej rola w reformie trydenckiej w Polsce // Nasza Przeszość*. – 1971. – T. 34. – S. 131–176. *Życiorys zob.: Siostry zakonne w Polsce. Słownik biograficzny*. – T. 2; *Borkowska M. Słownik księń benedyktyńskich*. – Niepokalanów, 1996. – S. 104–105.

³ Zob.: *Deptuła C. O niektórych źródłach do historii zakonu premonstratorskiego w Polsce w XII i XIII w. // Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne*. – 1971. – T. 22. – S. 217–218; *Monumenta Poloniae historica*. – Lwów; Kraków, 1864–1893. – T. 3. – S. 776.

go, żarliwa o dobra klasztorne i o chwałę Bożą⁴. W czasie 53 lat jej rządów (urodzona w 1558 r., zmarła 17 IX 1643 r.) doszło do zasadniczej odnowy klasztoru: nie tylko materialnej, ale przede wszystkim duchowej. Założyła także filialny klasztor św. Norberta w Krakowie (1643 r.).

W połowie XVII w. zgromadzenie zwierzynieckie należało do jednego z najliczniejszych (wówczas było tam 113 zakonnic)⁵, o głównie szlacheckim pochodzeniu sióstr (dotąd był to warunek wstąpienia do tamtejszego konwentu), przyjmowanych od 16 roku życia, zgodnie z zaleceniami Soboru Trydenckiego⁶. Dzielily się one na zakonnice tzw. chórowe i konwerski, a ich życie w klasztorze regulowała reguła św. Augustyna, wraz z ustawami św. Norberta* i rozporządzeniami kapituł generalnych zakonu.

Zgodnie z regułą zakonnice składały śluby czystości, posłuszeństwa, ubóstwa i stałości miejsca. Podstawą życia religijnego każdego zakonu był udział w liturgii i *lectio divina*, Boże czytanie. Wewnętrzne życie kształtowała modlitwa: liturgiczna, wraz ze mszą św., oraz osobista, dla której źródłem inspiracji jest Pismo św., jego czytanie, medytowanie i rozważanie w bliskości Pana. Są one „jak wdech i wydech, skurcz i rozkurcz serca, organicznie ze sobą połączone i wzajemnie uzależnione”⁷. Służbę Bożą, wpisana w cykl roku liturgicznego i dzienny układ godzin brewiarzowych – od jutrzni o 12 w nocy, przez prymę, tercję, sekstę, nonę, nieszpory, po kompletę o 20.00 wieczorem – odprawiano przez całą dobę. Korzystano wówczas z brewiarza norbertańskiego, a ksieni Dorota Kącka zleciła opracowanie dziełka, służącego jego rozumieniu: «Sposob y nauka Duchowna czytania ksiąg nabożnych: y Rozmyślania do postępuku duchownego... z Łacińskich ksiąg zebrana, y na Polskie przez X. Błażeia Ursowitę, Zakonu Prześwitego Premonstrateńskiego, przełożona, y do druku podana» (W Krakowie, w Drukarni Macieia Andrzeiowczyka, 1627). Koncentrujący się na liturgii kontakt z książką wymagał umiejętności czytania po łacinie (oficjum było śpiewane w tym języku Kościoła) i w mowie ojczystej⁸, którą niektóre zakonnice biegle posiadały. Dla innych ksieni zwierzyniecka wystarała się o nową edycję polskiego przekładu psalterza, w tłumaczeniu Jakuba Wujka, który został „Teraz znowu, na żądanie wiela Panien zakonnych Łacińskiego ięzyka nieumiejących [...] przedrukowany Cum gratia et privilegio S. Rl. M. W Krakowie, w Drukarni Andrzeia Piotrkowczyka I.K.M. Typographa, 1626”. Na potrzeby konwentu zleciła także wydanie popularnego w żeńskich klasztorach «Psalterza Naświetszey P. Mariey S. Bonawentury ... Z dozwoleńiem Starszych» (W Krakowie, w Drukarni Macieia Andrzeiowczyka, 1628)⁹ oraz traktatu Jakuba Pontana, w tłumaczeniu Stanisława Grochowskiego «Codzienne ciczienia chrzesciżanskiej dusze pobożney» (W Krakowie 1608, 1615); «Zabaw, Cwiczenia, y niektórych

⁴ Archiwum Norbertanek na Zwierzyni, rkps. 42: Dzieje rozmaite Kronika z r. 1699, s. 42; rkps. 45: Kronika z r. 1695. Registr przyjmowania panien do zakonu, s. 30. Cyt. za: *Kramarska-Anyszek K.* Dzieje klasztoru PP. Norbertanek w Krakowie na Zwierzyni do roku 1840 // *Nasza Przeszość*. – 1977. – T. 47. – S. 50.

⁵ *Borkowska M.* Zakony żeńskie w Polsce w okresie potrydenckim // *Zakony i klasztory w Europie Środkowo-wschodniej. X–XX wiek / Red. H. Gapski, J. Kloczowski.* – Lublin, 1999. – S. 218.

⁶ Przyjmowane także panny 12 i 14-letnie, przed profesją kształcone w przyklasztornej szkole. Zob. aneks w: *Kramarska-Anyszek K.* Dzieje klasztoru... – S. 149 i nast.

⁷ W Archiwum Norbertanek Zwierzynieckich zachował się egzemplarz rękopiśmiennych, odnowionych «Ustaw prześwitego zakonu premonstrateńskiego...» z 1630 r.

⁸ *Jankowski A.* Życie mnisze. – Kraków, 1994. – S. 73. Na temat istoty benedyktyńskiej medytacji zob.: *Lotz J. B.* Wprowadzenie w medytację. – Kraków, 1983.

⁹ Na temat znajomości łaciny we wspólnotach zakonnych zob.: *Borkowska M.* Panny siostry w świecie sarmackim. – Warszawa, 2002. – S. 81.

⁹ O związku ksieni D. Kąckiej z tą edycją zob.: *Dygat A., Rybak A.* Odrodzenie klasztoru zwierzynieckiego za ksieni Doroty Kąckiej (1591–1643) // *Nasza Przeszość*. – 1977. – T. 47. – S. 190.

Modlitw dla Panien Zakonnych krotko zebranych, Część Pierwsza» (W Krakowie, Bazyli Skalski Drukował, 1610).

Dbałość ksieni o Bożą służbę potwierdzają liczne księgi liturgiczne, odnowione po Soborze Trydenckim, jak graduwały, mszały oraz prace paraliturgiczne, czyli ceremoniarze, rubrycele, rytuały i procesjonały, a także różnego rodzaju nabożeństwa, godzinki i koronki do świętych, obrazujące zarówno recepcję antyku chrześcijańskiego, jak i odnoszące się do świętych czy męczenników własnego zakonu bądź patronów miejsca.

Wśród wzorców hagiograficznych okresu staropolskiego dominował ideał doskonałości zakonnej, propagujący określone postawy religijne i moralne oraz kształtujący osobowość i przynoszący gotowe wzorce ascezy, przydatne zwłaszcza w nowicjacie i w czasie renowacji¹⁰. Popularne były zarówno duże zbiory żywotów świętych Kościoła powszechnego oraz patronów polskich, jak i biografie pojedynczych osób, związanych z lokalnymi kultami, do których należały «Żywoty świętych Starego i Nowego Testamentu» Piotra Skargi, Stefana Wielowiejskiego czy przeróbki pracy Carlo Massiniego, a także «Martyrologium» rzymskie.

W dziele duchowej odnowy klasztoru zwierzynieckiego istotny był przykład świętobliwego życia zakonnice, żyjących pod tą samą regułą, a nawet na tym samym miejscu. W 1615 r. został wydany «Katalog abo summariusz Zywotow SS. Panien Zakonnych Ordinis Praemonstratensis z Kroniki tegoż Zakonu...», opracowany 2 lata wcześniej przez Auberta Miteusa, a przetłumaczony przez norbertanina Tomasza Romana. Dedykował on to dziełko m. in. Ksieni Kątskiej, pisząc:

*“Dorota Kącka panna w tym klasztorze,
Wodzem iest bo cnot y matką w tey mierze
Przykładem oney wielkiej męczenniczki,
Sposabia Panu panięskie kwiateczki.”*

Wśród innych świętych, sławił wierszem błogosławione Bronisławę, Weronikę, Judytę i Woysławę. Nazwiska takich doskonałych zakonnice: Judyty (zmarła w 1255 r.), Małgorzaty, Falisławy, Witosławy, Weroniki, Benedykty i Bronisławy¹¹, pojawiły się w zakonnych kronikach norbertanek zwierzynieckich¹². Odnoszono się tam do początków klasztoru, wspominając legendarne wydarzenia, związane z tą fundacją (podanie o św. Wojciechu, który ustawił krzyż na miejscu późniejszej budowli, o grajku, któremu Chrystus zrzucił z krzyża złoty trzewik). Wymieniano także nazwiska fundatora, Jaksy, i pierwszych zakonnice: Weruki i Giedlonki, także innych darczyńców, jak Wojsławę, staroścień krakowską, siostrę czeskiej księżniczki Judyty Hroznatówny, która również została norbertanką¹³.

Praca ks. Tomasza miała służyć “Pannom na przykład wszystkim, a nam na pożytek”, jednak taka lakoniczna informacja o życiu świętych poprzedniczek okazała się niewystarczająca, skoro 3 lata później łucki opat norbertanów Zygmunt Kochel podjął się wyboru z różnych autorów i opracowania żywotów świętych swojego zakonu, przetłumaczonych następnie głównie na potrzeby zakonnice.

¹⁰ Borkowska U. Hagiografia polska (wiek XVI–XVIII) // Dzieje teologii katolickiej w Polsce / Red. M. Rechowicz. – T. 2, cz. 2. – Lublin, 1975. – S. 490.

¹¹ Zob.: Kramarska-Anyszek K. Dzieje klasztoru... – S. 13.

¹² W Archiwum Norbertanek Zwierzynieckich znajdują się 3 kroniki, rkps. 44, 45, 46. Ich opracowanie zob.: Targosz K. Piórem zakonnic. Kronikarki w Polsce XVII w. o swoich zakonach i swoich czasach. – Kraków, 2002. – S. 60–66.

¹³ O początkach klasztoru zob.: Rajman J. Klasztor Norbertanek na Zwierzyńcu w wiekach średnich // Biblioteka Krakowska. – 1993. – Nr 131, zwłaszcza s. 64–65.

Na kierunek rozwoju ich życia duchowego wpływali rekolekcjoniści i spowiednicy, często zakonnego pochodzenia¹⁴, zwłaszcza norbertanie, bernardyni oraz dominikanie, z którymi kontakty klasztoru zwierzynieckiego datują się jeszcze od czasów Jacka Odrowąża. Dzięki staraniom ksieni Doroty Kąckiej, dzięki poparciu biskupa krakowskiego kardynała Jerzego Radziwiłła (1591–1600), klasztor przeszedł pod obediencję biskupią¹⁵, jednak bezpośrednią opiekę nad zakonnicami sprawowali norbertańscy spowiednicy i kaznodzieje, pod przewodnictwem prepozyta, równocześnie proboszcza parafii i zwierzchnika zakonnic w sprawach duchowych i doradcy w administracyjnych¹⁶. W latach 1617–1630 proboszczem zwierzynieckim był ceniony przez tamtejsze zakonnice kaznodzieja Maciej Zagórski¹⁷, który zastąpił pierwszego za czasów rządów ksieni Doroty proboszcza, ks. Jana Burzyckiego. Ks. Maciej, norbertanin z Hebdowa, w opinii współczesnych sobie zakonnic odznaczał się głębokim życiem wewnętrznym i duchowością pasywną. Wyrazem jego dbałości o rozwój życia duchowego podopiecznych jest przetłumaczenie na język polski żywotów świętych i błogosławionych norbertańskich, które ks. Maciej przypisał “Wielebnej w Chrystusie Panu Pannie Dorocie Kąckiej xieniey Zwierzynieckiej wespółk y ze wszytkiem zgromadzeniem iey”.

Staropolskie dedykacje, teksty, powszechnie występujące wśród elementów wprowadzających do dzieła, budziły zainteresowanie wielu badaczy¹⁸, traktujących je jako materiał służący do odtworzenia zwyczajów literackich, kulturalnych, edytorskich, poznania zagadnień biograficznych, mecenatu, kultury czytelnicznej oraz obyczajowości danej epoki. Sposób realizacji tej konwencji, wybór poszczególnych elementów kompozycyjnych zależał nie tylko od treści książki i typu dedykacji, ale także w pewnej mierze charakteryzował jej autora i adresata, określał ich wzajemne relacje. Zgodnie z konwencją, ukształtowaną pod wpływem sztuki epistolograficznej i oratorskiej oraz utrwaloną w tradycji literackiej i wydawniczej¹⁹, list dedykacyjny rozpoczął od graficznie wyróżnionych formuł nagłówkowych, gdzie zawarł informacje niezbędne do identyfikacji adresatki, z podkreśleniem jej godności zakonnych. Wzbogacano je życzeniami lub dopowiedzeniami, określającymi lub postulującymi stosunek autora do odbiorcy. W tym przypadku ks. Maciej wybrał tradycyjną w epistolografii sentencję “zdrowia dobrego życzy”, podobnie jak w formule subskryb-

¹⁴ Por. *Janiczka-Olczakowa E.* Zakony żeńskie w Polsce // *Kościół w Polsce*. – Kraków, 1969. – T. 2: *Wiek XVI–XVIII*. – S. 772–773; por. *Flaga J.* Kaznodzieje i spowiednicy zakonnicy ok. 1772 r. // *Z badań nad dziejami zakonów i stosunków wyznaniowych na ziemiach polskich* / Red. E. Wiśniowski. – Lublin, 1984. – S. 4–42. Na temat kierownictwa duchowego w klasztorach żeńskich zob.: *Górski K.* Kierownictwo duchowe w klasztorach żeńskich w Polsce XVI–XVIII wieku. Teksty i komentarze. – Warszawa, 1980; *Dictionnaire de spiritualité* / Oprac. Ch. Berthelot du Chesnay. – Paris, 1957. – T. 3. – Szp. 1002–1222.

¹⁵ “Kiedy był zakon nasz pod władzą braci swojej, wielki nieporządek był i proboszczowie tracili dobra nasze, a bracia dóbr naszych zażywać chcieli jako obcych, rozpraszać, utracając”, – pisały o tej sytuacji norbertanki. Zob.: *Borkowska M.* Życie codzienne polskich klasztorów żeńskich w XVI–XVIII wieku. – Warszawa, 1996. – S. 214.

¹⁶ *Żak A.* Praepositi in monasteria Zwierzyniec in Polonia // *Analecta Praemonstratensium*. – 1930. – T. 6, z. 34.

¹⁷ Archiwum Norbertanek Zwierzynieckich, rkps. 55 «Proboszczowie zwierzynieccy», s. 15.

¹⁸ Omówienie stanu badań nad staropolskimi dedykacjami zob. w pracy: *Ocieczek R.* Sławorodne wizerunki. O wierszowanych listach dedykacyjnych z XVII wieku. – Katowice, 1982; *Tejże.* O różnych aspektach badań literackiej ramy wydawniczej w książkach dawnych // *O literackiej ramie wydawniczej w książkach dawnych* / Red. R. Ocieczek. – Katowice, 1990. – S. 10.

¹⁹ Zob.: *Ocieczek R.* Kształt literacki listu dedykacyjnego w «Officina Ferraria» Walentego Roździeńskiego // *Zeszyty Naukowe WSP w Katowicach*. – 1967. – Z. 4; *Mroczek K.* Tytułatura w korespondencji staropolskiej jako problem stosunku między nadawcą a odbiorcą // *Pamiętnik Literacki*. – 1978. – T. 19, z. 2. – S. 127–148; *Ocieczek R.* O listach dedykacyjnych literatury polskiej XVII wieku // *Ruch Literacki*. – 1977. – R. 18, z. 6. – S. 447–459.

cyjnej, kompozycyjnie i treściowo zamykającej list dedykacyjny, oprócz podpisu autora: „Bogomodlca y Brat Zakonny X. Maciej Zagórski Proboszcz Zwierzyniecki ręką własną”, określającego stosunek autora do adresatki tekstu, i datacji: 11 dnia listopada, pojawiły się określenia „Żyj na długie lata a szczęśliwie”, wraz z życzeniem Bożego błogosławieństwa.

Zasadnicza część listu dedykacyjnego najczęściej przybierała kształt przedmowy lub kazania, w których autor – zwykle z udaną skromnością – informował o genezie dzieła i jego wartości oraz uzasadniał w mniej lub bardziej panegiryczny sposób wybór adresatki lub adresatek tekstu, akcentując ich zalety oraz przymioty umysłu i charakteru, zwłaszcza w sferze religijnej. W dedykacji żywotów tłumacz ks. Maciej przyrównał – zgodnie z ewangeliczną przypowieścią – Królestwo Niebieskie do kupca, szukającego drogich pereł, za same perły uznając świętych, szczególnie własnego zakonu, których żywot „świątobliwy, czysty, Panu Bogu się podobający” ma być wzorem do naśladowania, „aby błogosławieństwa, którego oni dostąpili, my też wzajem dostąpić mogli”.

«Pramonstrzańskie Zakonu niektórych Oyczow Błogosławionych Żywoty z rozmaitych Authorow wybrane [zostały zatem „długą pracą”] przez Brata Zigmunta Kochel tegoż Zakonu Pramonstratenskiego Opatha Łuczkiego» – przede wszystkim na chwałę Bożą i pożytek norbertanek: „dla dwu nawięcey przyczyn. Naprzod aby wszystkie siostry y każda z nich z osobna profesiey Zakonu naszego, także też i ci którzy czytać będą Pana Boga który iest dziwny w świętych swoich chwalili. Druga, a co nawiętsza czego sobie każdy życzyć ma ile rzecz podobna, aby tychże świętych naśladować mogli”²⁰. Taka geneza podjętego dzieła uzasadniała zarazem wybór – po Panu Bogu – jego bezpośrednich adresatek. Ks. Michał podkreślił zasługi ksieni Kąckiej w dziele odbudowy klasztoru zwierzynieckiego, o czym mogą zaświadczyć ci, którzy „przedtym Zwierzyniec widali [...] a obmowczy zazdrościwemu gębę zawrzeć każe, co przedtym było, co teraz iest”, a przede wszystkim przykład jej życia, jak „pochodnią jaką na lichtarzu pałaiącą” dla całego Zakonu. Proboszcz zwierzyniecki, zastrzegając się, że „zmyśloną chwałą bardzo się brzydzi”, nie waha się jednak porównać pobożnych dzieł ksieni do jaśniejącego słońca, uznając za ich pobudkę „wielką a gorącą miłość życia zakonnego” oraz wstawiennictwo świętych, wymienionych w „tey małej książczce”, którzy „łaskę, błogosławieństwo święte, rozum, baczenie, mądrość u Boga wszechmogącego [...] w rządzeniu y sprawowaniu rzeczy tych tu ziemskich iednaią”. W zakończeniu dedykacji zaleca ksieni takie rządzenie podległymi sobie zakonnicami, aby żyły prawdziwie świątobliwie, a Bóg raczył „po pracach tych dać łaskę y odpoczynek obiecany wszystkim którzy go prawdziwie mieliu”²¹.

Listy dedykacyjne ukazują związki między typem adresatek a dedykowanymi im książkami, treścią i kompozycją samego listu oraz osobą autora czy tłumacza. W tym przypadku dedykacja ma charakter bezpośredniego listu, kierowanego do ksieni zwierzynieckiej, zdradza dobrą znajomość jej charakteru, upodobań i zwłaszcza osiągnięć, z pominięciem koligacji rodzinnych, choć jej rodzina żywo uczestniczyła w życiu Kościoła²².

²⁰ Premonstrańskiego Zakonu niektórych Oyczow Błogosławionych Żywoty z rozmaitych Authorow wybrane przez Brata Zigmunta Kochel tegoż Zakonu Pramonstratenskiego Opatha Łuczkiego A na polskie Przełożone przez Brata Macieia Zagorskiego tegoż Zakonu Pramonstratenskiego Proboszcza Zwierzynieckiego. Anno Domini 1617 // Biblioteka Uniwersytecka we Lwowie, rkps. 74 III, dedykacja.

²¹ W tym fragmencie część tekstu skreślono – zamiast: „Sprawuy, rządź, pas trzodę tobie kochaną, którą Bog wręcze twoie poruczył” jest „Sprawuy, rządź, siey nasienie dobre przedniemi cnot świętych...” Zob.: Tamże, dedykacja, k. 2.

²² Byli znani zwłaszcza Krzysztof Kątski, autor «Vitae archiepiscoporum et episcoporum Ecclesiae Cracoviensis» (Kraków, 1593) oraz Jan i Marcin Kątscy. Zob.: *Dygat A., Rybak A. Odrodzenie klasztoru... – S. 178, przypis 6–8.*

O bezpośrednim wykorzystywaniu tekstu przez adresatkę świadczy oprawa woluminu: tektura, żółty pergamin z brązowymi tłoczeniami i w zwierciadle oprawy superekslibrisem, przedstawiającym herb ksieni: Brochwicz (biegnący jeleń) w otoku z sentencją “frvstra vivit qvi nemini prodest”²³ oraz literami D[orota] K[ącka] X[ieni] Z[wierzyniecka]. Znana jest inna wersja tego znaku własnościowego: na oprawie statutów zakonnych z 1628 r. odbito sam herb z literami DKXZZP (Dorota Kątska Xieni Zwierzyniecka Zakonu Premonstratenskiego). Wiadomo także, że ksieni Kątska na okładkach opraw książek do wspólnego użytku kazała wyciskać wizerunek N. Maryi Panny z napisem “Tobie Maryjo polecamy się, Ty troszcz się, abyśmy nie zginęły”²³.

O przeznaczeniu żywotów świadczy także przedmowa «Do czytelnika». W odrębnych tego typu tekstach autorzy, tłumacze, wydawcy lub drukarze informowali o charakterze dzieła, jego układzie czy sposobie odczytania, jednocześnie zalecając swój trud. Ks. Michał także podkreślił, że rozpoczął swą pracę “dla niedostatku książ y pewney wiadomości inszych Świętych Zakonników i Zakonniczek żywotow opisania”, zostawiając ich uzupełnienie czytelnikowi.

Autor pracy, brat Zygmunt Kochel, wymienił autorów, z których wybrał żywoty świętych, błogosławionych i świątobliwych osób Zakonu Premonstratenskiego, m. in. Norberta, Godefryda, Hermana, Fryderyka, Hugona. Dodał także «Krótki summariusz z Kroniki Pramonstratensów zebrany błogosławionych zakonników». Odrębną część zajmują życiorysy świątobliwych panien norbertanek: Bededykty i Weroniki oraz zakonnice zwierzynieckich: Bronisławy i Judyty. Autor zaznaczył, iż dotąd brakowało sprawdzonych pisemnych informacji o ich życiu (“niemaiącz pewney przedtym wiadomości o świętych y błogosławionych zakonniczach naszych”), bowiem zostały zniszczone w czasie pożarów klasztoru, stąd konieczne było odniesienie się do polskich źródeł historycznych oraz wciąż żywej okolicznej tradycji (“gdym dostał ięzyka, a przytym rozumem obiąwszy, świadectwa pewne po sobie maiący, których świadków żywota ich dosyc znacznego y świątobliwego”).

Najdłuższy jest żywot Bronisławy, opracowany na podstawie pism Macieja Miechowity oraz wzmianek w życiorysach innych świętych, zwłaszcza niedawno kanonizowanego św. Jacka Odrowąża, który spokrewnioną ze sobą Bronisławę²⁴ “ile czas pozwalał nawiedzał i nauczył jak miała wielbić Pannę Najświętszą modlitwą różańcową”²⁵. Jej świątobliwe życie przypadło na trudny czas życia wspólnoty: w marcu 1241 r. Tatarzy doszczętnie zniszczyli klasztor i jego dobra, będące podstawą bytu norbertanek. Wokół zachowanego kościoła św. Salwatora pobudowały one tymczasowe pomieszczenia i zaczęły organizować na nowo swoje życie zakonne, prowadzone w tych warunkach w sposób bardziej jawny dla społeczeństwa. Stąd pochodzą informacje o dziełach pobożności, umartwieniach i modlitwie Bronisławy, wzywanej także po śmierci (zmarła w sierpniu 1259 r.) jako orędowniczka, co doprowadziło do uznania jej za błogosławioną i patronkę Polski. Na odnowienie jej kultu mogło wpłynąć także znalezienie jej relikwii. Gdy ksieni Dorota Kącka zleciła Giovanniemu Petrinemu restaurację przyklasztornego kościoła św. Augustyna, w trakcie przebudowy wschodniej ściany świątyni, 14 X 1604 r. natrafiono bowiem na trumnę świątobliwej

* Sentencję powtórzono na tylnej stronie okładki, z herbem Prus.

²³ Dygat A., Rybak A. *Odrodzenie klasztoru...* – S. 190, przypis 99.

²⁴ Zob.: Hagiografia polska. – Poznań, 1971. – S. 205; Górski K. *Ród Odrowążów w wiekach średnich // Roczniki Polskiego Towarzystwa Heraldycznego.* – 1928. – T. 1, z. 8. – S. 17.

²⁵ Frydrychowicz D. *Sanctus Hyacinthus principalis hieraticus.* – Kraków, 1688. – S. 207. Cyt. za: Kramarska-Anyszek K. *Dzieje klasztoru...* – S. 14. Bractwo różańcowe przy kościele św. Jana Chrzyciela i św. Augustyna erygował generał zakonu dominikanów, Mikołaj Rodulfino, w 1638 r.

Bronisławy²⁶. Jej kult był żywy przez następne stulecia, wydawano nabożeństwa, litanie i nabożeństwa jej poświęcone²⁷, podobne teksty funkcjonowały także w obiegu rękopiśmiennym: zachowane teksty rozmyślań, modlitw, zapisy hagiograficzne – pisane i kopiowane – ukazują występujące w Zakonie oraz w środowisku klasztoru zwierzynieckiego style pobożności oraz preferowane tam gusta i postawy religijne²⁸.

Wykorzystywanie żywotów dedykowanych ksieni Kąckiej potwierdzają zapisy na przedniej wyklejce woluminu. Tekst “czytał ku zbudowaniu” ks. Józef Prawecki, a same norbertanki włączyły pracę do księgozbioru używanego przez całą wspólnotę: “Spolna księga Panien Zwierzynieckich”. Nie zdecydowano się jednak na wydanie tego tomu, choć działalność edytorską w tym okresie podejmowały np. benedyktynki kongregacji chełmińskiej, a w 1623 roku ks. Marcin Rostkowica wydał «Wezwanie oblubienic nowych na gody zacne od Chrystusa Pana, do prześwietnego zakonu praemonstratenskiego na Zwierzynicu Dnia 14 maia Roku 1623 Za J.M.X. Macieia Zagórskiego proboszcza tegoż mieysca» (W Krakowie, u Dziedziców Jakuba Sybeneychera, 1623). Ksieni Kąckiej i norbertankom pod jej zarządem niejednokrotnie przypisywano także inne prace: pisane, tłumaczone i wydawane z ich inicjatywy, na wyraźne zapotrzebowanie zakonnic. Były to zwłaszcza dzieła ascetyczno-mistyczne i liturgiczne, jak reguła, wykład na regułę, np. tłumaczenie pracy norbertanina Servatiusa Lairvels «Zwierciadło Duchowne, To iest Na Regołę B. Augustyna s. ... Wykład ... w ięzyku Łacińskim napisany. A teraz nowo na Polski przełożony [przez Andrzeja Żędzianowskiego]... Z dozwoleń Starszych» (W Krakowie, w Drukarni Franciszka Cezarego, 1619) oraz «Statuta renovata candidissimi et Canonici Ordinis Praemonstratensis»²⁹, czy prace dominikanina Mikołaja z Mościsk: «Elementarzyk Cwiczenia Duchownego ... 1626 Zebrany, Akademia pobożności i Infirmaria chrześcijańska», bądź kazanie Franciszka Sitańskiego «Pszczółka w bursztynie, to iest: Dorotha ś.» ([W Krakowie], 1627) bądź rozważania eschatologiczne jezuitę Hieremiasa Drexeliusa «Obraz Wieczności Abo Uwazania o Wieczności. Podane Naiśnieyszym Książętom Bawarskim ... A teraz z Łacińskiego na Polskie przetłumaczone: Przez Jednego teyże Soc: Iesu Zakonnika [Jana Chomętowskiego]». (W Krakowie, w Drukarni Andrzej Piotrkowczyka, I.K.M. Typogr., R. P. 1626), Kaspra Miaskowskiego «Pielgrzym Wielkanocny» (W Krakowie ... 1633) (dedykowany przez drukarza Bartosza Kwaśniewskiego), czy też pasyjne, np. A. Bratkowica «Rozmowa duchowna i nabożne uważanie o siedmiu słowach Pana Jezusowych» (Kraków, 1633), Jana Łopeskiego «Pamiętka niewinnej męki Zbawiciela naszego» (W Krakowie u Woyciecha Zyzowicza, 1638)³⁰.

Losy rękopisu 74 III norbertańskiej proveniencji, w zbiorach Biblioteki Uniwersyteckiej we Lwowie, wymagają dalszych badań. Księga żywotów, dedykowana ksieni Dorocie Kąckiej, zasługuje na uwagę jako dokument kultury zakonnej początków XVII wieku, obrazująca kierunki odnowy religijnej tego środowiska oraz intelektualną formację, służącą temu wewnętrznemu rozwojowi, która wyznaczała znaczącą rolę książki w tym środowisku.

²⁶ *Kramarska-Anyszek K.* Dzieje klasztoru... – S. 57.

²⁷ Okoliczna ludność uciekała się do niej w czasie epidemii, “pieśni, modlitewniki składali”. Powtórnie kości Bronisławy odnaleziono zamurowane w murze kościelnym 24 IV 1782 r. (*Kramarska-Anyszek K.* Dzieje klasztoru... – S. 102, 126).

²⁸ Karol Górski zapoczątkował badanie zakonnej twórczości, traktując opisywane dokumenty jako materiały do dziejów życia wewnętrznego. Postulował on “zbadań bibliotek klasztornych [...] z podaniem odsetka przypadającego na poszczególne działy teologii, czasu druku książek, które mogły odzwierciedlać gusta i postawy społeczności”. Zob.: *Górski K.* Duchowość chrześcijańska. – Wrocław, 1978. – S. 298.

²⁹ Na temat zlecenia tego tłumaczenia przez D. Kącką zob.: *Dygat A., Rybak A.* Odrodzenie klasztoru... – S. 189.

**КНИГА ЖИТІЙ СВЯТИХ-НОРБЕРТАНОК ІГУМЕНІ
ДОРОТИ КОНЦЬКОЇ У ФОНДАХ
УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ БІБЛІОТЕКИ У ЛЬВОВІ**

Йоланта ГВЬОЗДЗІК

*Сілезький університет, Інститут бібліотекознавства та наукової інформації,
пл. Шльонського Сейму, 1, м. Катовіце, 40-032, Польща, а/с 270*

Здійснено книгознавче дослідження книги житій святих з ордену премонстрантів, що належала ігумені монастиря норбертанок у Звіринці біля Кракова Дороті Концькій. Розглянуто коротко також духовне життя норбертанок першої половини XVII ст.

Ключові слова: книгознавство, орден премонстрантів, норбертанки, Д. Концька.

**A BOOK ON THE LIVES OF THE SAINTS OF NORBERT
POSSESSED BY THE ABBESS DOROTA KAÇKA
IN THE L'VIV UNIVERSITY LIBRARY**

Jolanta GWIOŹDZIK

*Śląsk University in Katowice, the Institute of Library Studies and Scientific Information,
1, pl. Sejmu Śląskiego, Katowice, 40-032, Poland, post box 270*

The author analyzes the book on the lives of the saints from the premonstrant convent that belonged to Dorota Kaçka, the abbess of St. Norbert monastery in Zwierzyniec near Kraków. The article also includes a brief overview of the life of St. Norbert monastery nuns of the early 17th c.

Key words: Book Studies, premonstrant convent, St. Norbert monastery nuns, D. Kaçka.

Стаття надійшла до редколегії 21. 12. 2004

Прийнята до друку 30. 01. 2006